

mgr Joanna Junkiert

Bariery psychologiczne w komunikowaniu ustnym w języku nierodzimym: ujęcie ekolingwistyczne

streszczenie

Głównym celem niniejszej dysertacji jest przedstawienie dynamiki relacji zachodzących pomiędzy umysłem człowieka-komunikatora, a jego zewnętrznym kontekstem/środowiskiem (a więc z perspektywy ekologii języka) na podstawie zaobserwowanych procesów kulturowo-językowych zachodzących podczas komunikacji w języku nierodzimym pomiędzy przedstawicielami odmiennych kultur. Jak wiadomo, język podlega takim samym przemianom jak inne zjawiska społeczne, dlatego procesy językowe analizowane w kontekście relacji pomiędzy komunikacją językową, a danym środowiskiem kulturowym wydają się być szczególnie interesujące. Okazuje się bowiem, że efektywność językowa zależy od różnorodnych czynników, takich jak stopień integracji kulturowej, rodzaj tożsamości, jaki kształtuje się w użytkowniku języka, świadomość przynależności kulturowej czy też świadomość płci własnej oraz rozmówcy. Zaobserwowany przez badaczy wpływ na zachowania językowe zarówno wspomnianych czynników, jak i wielu innych pokazuje jak złożony jest proces komunikacji międzyosobowej i jak łatwo może zostać zakłócony, jeśli zależy od tak wielu uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych. Szczególne źródło niepowodzeń w komunikacji stanowią bariery psychologiczne, rozumiane jako rozmaite trudności, nie tylko te rzeczywiste, ale również te, które stanowią potencjalne źródło pojawienia się problemów i zakłóceń. Niepowodzenia w komunikacji ustnej są wypadkową działania wielu elementów wewnętrznych oraz zewnętrznych i mają decydujący wpływ na proces integracji ze środowiskiem nierodzimym.

Przedstawiony projekt badawczy próbuje określić wpływ wspomnianych barier na komunikację w języku nierodzimym oraz zdefiniować źródła niepowodzeń w komunikacji, jak również w procesie integracji z kulturą obcą na przykładzie różnych grup imigrantów żyjących w wybranych środowiskach kulturowych. Nadrzędnym celem badawczym jest

zbadanie, które bariery mają największą siłę oddziaływania w poszczególnych badanych środowiskach imigranckich, jakie są podłoża trudności w komunikacji międzyosobowej w języku nierodzimym, jaki wpływ na umiejętności komunikacyjne oraz na proces integracji ma płeć (prawdopodobnie istnieje bariera płci rozumiana jako świadomość siebie oraz rozmówcy jako kobiety lub mężczyzny oraz przynależności do danej płci w komunikacji ustnej w języku obcym) oraz jaki wpływ na proces integracji kulturowej (w tym na jakość komunikacji w języku obcym) ma rodzaj kultury oraz świadomość kulturowa w komunikacji ustnej w języku obcym (prawdopodobnie istnieje bariera kulturowości rozumiana jako świadomość własnej przynależności do danej kultury oraz świadomość przynależności rozmówcy do danej kultury).

Rozdział pierwszy poświęcony został ogólnej charakterystyce ekolingwistyki oraz rozumieniu języka nierodzimego w ujęciu tej dziedziny. Ujęcie komunikacji w sensie ekolingwistycznym pozwoliło spojrzeć na język jak na żywy organizm, będący ważnym czynnikiem biorącym udział w formowaniu się tożsamości kulturowej, który ponadto jest nierozzerwalnie związany ze środowiskiem, w którym funkcjonuje. W tej części pracy omówione zostały zależności, jakie zachodzą pomiędzy komunikacją językową, a danym kontekstem środowiskowym, w którym ona ma miejsce.

Kolejny rozdział dotyczył komunikacji międzyosobowej oraz czynników psychologicznych wpływających na proces komunikowania się, jak również na jego efektywność. Głównym tematem tej części pracy był werbalny i niewerbalny aspekt komunikacji międzyosobowej. Ponadto, omówiono pokrótce takie formy komunikacji jak dyskusja, dialog oraz wystąpienie, a także przyczyny zakłóceń komunikacji.

Centralnym zagadnieniem trzeciego rozdziału są bariery biologiczne, społeczne oraz kulturowe w komunikacji międzyosobowej postrzegane jako przeszkody utrudniające bądź uniemożliwiające komunikowanie się. Rozdział ten stanowi również próbę zdefiniowania samego pojęcia bariery komunikacyjnej w kontekście psychologicznym. Ponieważ istnieje wiele typów barier psychologicznych (np. percepcyjne, umysłowe, emocjonalno-motywacyjne, osobowościowe), poszczególne ich kategorie zostały tutaj również przedstawione. Innym poruszonym zagadnieniem są przyczyny powstawania poszczególnych barier komunikacyjnych (zarówno werbalnych, jak i niewerbalnych). Ponieważ wyróżnia się szereg zachowań uniemożliwiających prowadzenie pełnej efektywnej komunikacji, stających

się jednocześnie przyczyną destruktywnego sprzężenia zwrotnego, zaprezentowane zostały również typy zachowań przyczyniające się do powstawania barier. Rozdział kończy prezentacja rankingu sił rażenia barier w opracowaniu własnym. Ranking ten pozwolił postawić hipotezę wiodącą – wydaje się, że pewne bariery komunikacyjne mają większy wpływ na jakość komunikacji w języku nierodzimy, a inne mniejszy (ranking sił rażenia), oraz że istnieje zależność między jakością komunikacji w języku nierodzimy a stopniem integracji kulturowej w obcym środowisku.

Czwarty rozdział przedstawia teorię dysonansu poznawczego Festingera oraz teorię szoku kulturowego. Rozdział jest próbą zilustrowania w jaki sposób rodzą się bariery komunikacyjne w kontaktach z przedstawicielami innych kultur w powiązaniu ze zjawiskami zachodzącymi w strukturami mentalnym, jak również w kontekście relacji człowieka z otaczającym go środowiskiem społeczno-kulturowym. Mechanizm dysonansu poznawczego został wspomniany i omówiony w celu pokazania, jak trudna jest korekta raz zakodowanego sposobu myślenia i odczuwania. Festinger udowodnił, że człowiek zostaje zaprogramowany w swojej rodzinie, środowisku, w którym mieszka, w miejscu pracy, a liczba takich „zaprogramowań” jest tak duża, jak liczba kultur, w których żyjemy, które przyswajamy i które w efekcie ukierunkowują wyższe funkcje psychiczne człowieka. W konsekwencji występujących różnic między narodami, grupami społecznymi oraz pojedynczymi jednostkami komunikacja między ludźmi należącymi do różnych kultur może być mocno utrudniona, w zależności od poszczególnych uwarunkowań. Dodatkowym utrudnieniem w komunikacji i relacjach międzykulturowych jest fakt, iż ludzie na ogół skłonni są trzymać się tego, co im znane i rzadko potrafią zrezygnować z przyswojonych dotychczas przekonań, zachowań oraz wartości. To istotna tendencja z uwagi na fakt, iż podstawą do zrozumienia zachowań użytkowników języka jest zrozumienie sposobu postrzegania świata przez daną osobę bądź grupę. Trudność w komunikacji wydaje się związana z nieumiejętnością radzenia sobie ze wspomnianym dysonansem kulturowym. Biorąc pod uwagę, że zmiany środowiska kulturowo-społecznego tworzą w nas potrzebę określenia na nowo własnej tożsamości oraz odniesienia się do otaczającej rzeczywistości, nieumiejętność radzenia sobie z napięciem w środowisku obcym kulturowo może przyczynić się do zaistnienia tzw. szoku kulturowego, który również jest tematem tego rozdziału. Szok kulturowy, który, mimo że jest naturalnym zjawiskiem, może przybrać różne rozmiary i kierunki rozwoju. Jego najbardziej negatywne odmiany kończą się zamknięciem na inność kulturową oraz niechęcią wobec innych kultur.

W ten sposób rodzą się bariery komunikacyjne w kontaktach z przedstawicielami innych kultur oraz tendencja do rywalizacji i wrogości.

Piąty rozdział pracy stanowi część eksperymentalna, w której można wyodrębnić dwa główne badania. Pierwsze z nich prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w środowiskach imigranckich. Jego celem było zbadanie, które bariery (rozumiane jako rozmaite trudności i zakłócenia wewnętrzne oraz zewnętrzne w procesie komunikacji) stanowią największe źródło niepowodzeń w komunikacji w języku nierodzimym, oraz w procesie integracji z kulturą obcą. Hipotezą wiodącą w tym badaniu było stwierdzenie, że pewne bariery komunikacyjne wydają się mieć większy wpływ na jakość komunikacji w języku nierodzimym, a inne mniejszy oraz, że istnieją zależności pomiędzy jakością komunikacji w języku nierodzimym, a stopniem integracji kulturowej w obcym środowisku. Założono również, że prawdopodobnie bariery komunikacyjne można umieścić w rankingu (zwanym rankingiem sił rażenia) pod względem częstotliwości występowania wśród imigrantów oraz siły oddziaływania na komunikację.

Drugie badanie dotyczy świadomości płci i kultury w komunikacji w języku obcym. Analizie poddano czynniki genderowości oraz kulturowości, rozumiane jako istotne bariery psychologiczne w komunikowaniu się w języku nierodzimym. Powodem przeprowadzenia tego eksperymentu było przypuszczenie, że zarówno świadomość własnej płci, jak i świadomość przynależności do kultury w sensie psychologicznym mogą mieć wpływ na jakość komunikacji w języku obcym w pewnych sytuacjach, a więc mogą stanowić pewne bariery psychologiczne upośledzające komunikację. Ponadto, założono iż prawdopodobnie komunikacja w języku obcym będzie zaburzona w sytuacjach niepewności wynikającej z nieznamomości roli płci w danej kulturze (innej niż własna) oraz w sytuacji komunikacji ustnej pomiędzy przedstawicielami przeciwnych płci. Podobne przypuszczenie wysunięto w odniesieniu do świadomości kultury, a mianowicie, założono że prawdopodobnie bariera psychologiczna w postaci świadomości przynależności do kultury może być wzmacniana przez barierę psychologiczną w postaci świadomości płci. Oba eksperymenty były próbą odpowiedzi na takie pytania jak: Jakie są podłoża trudności w komunikacji międzyosobowej w języku nierodzimym? Które bariery psychologiczne mają największy wpływ na jakość komunikacji w języku nierodzimym? Czy komunikując się w języku obcym, jesteśmy świadomi swojej płci? W jaki sposób płeć jako kategoria psychiczna wpływa na zachowania

językowe? Jaką funkcję w komunikacji w języku obcym pełni filtr kulturowy? W jaki sposób świadomość przynależności do danej kultury może wpływać na zachowania językowe?

Wyniki poszczególnych badań dały odpowiedź na postawione hipotezy oraz pytania, które zostały zaprezentowane w rozdziale szóstym. Badania przeprowadzone w środowisku imigrantów pozwoliły zweryfikować stworzony przez autorkę ranking sił rażenia barier, w którym pierwotnie umieszczono poszczególne bariery według ich przypuszczalnej siły oddziaływania (od największej do najmniejszej). Na ich podstawie możliwe stało się utworzenie nowego rankingu sił oddziaływania barier, zaprezentowanego w formie piramidy ważności poszczególnych barier dla procesu komunikacji. Barrierami mającymi największy wpływ na jakość komunikacji w języku nierodzimym okazały się brak znajomości języka obcego, niepowodzenia w kontaktach z obcokrajowcami, brak znajomości norm i wartości obcej kultury oraz postawa etnocentryczna. Nie bez znaczenia okazały się dwa czynniki (świadomość płci i kultury) będące przedmiotem drugiej części badań.